

Arif: Mevlana'da Bilinmeyen Bilgesi

Prof. Dr. Metin YASA*

Özet

Günümüzde var olanın bilinmeyen yönü üzerine yeniden düşünme kaçınılmaz görünmektedir. Var olanın bilinen yönüne ek olarak bilinmeyen yönünün de anlaşılmasının bir yolu, öyle görülüyor ki, kaynak bütünlüğüne bağlıdır.

Var olanın bilinen yönü ve bu yönü açığa çıkarmada işlev yüklenen rasyonel savunu, eleştirel eğilim ve entelektüel çıkarım, kuşkusuz, önemli girişimlerdir. Ancak günümüz dijital çağında, ne var olanın bilinen yönü ne de bu yönü açığa çıkarmaya odaklı çabalar yeter. Tüm bu çıkarımlar, var olanın bilinmeyen yönünü gönül üzerinden keşfe doğru atılan adımlar karşısında, deyim yerindeyse, aciz bile kalabilir.

Anahtar Kavramlar: Bilgi, Bilinmeyen, Gönül

Wise Man: Sage of Unknown in Maulana

Summary

Today, rethinking the unknown aspect of what exists seems inevitable. It seems that the one way of understanding the unknown aspect of what exists, in addition to the known aspect, depends on the source integrity.

The known aspect of what exists and the rational defense, critical disposition and intellectual inference that function in revealing this aspect are undoubtedly important initiatives. However, in today's digital age, neither the known aspect of what exists nor the efforts to reveal this aspect are sufficient. All these inferences may even be helpless, so to speak, in the face of the steps taken towards the discovery of the unknown side of what exists through the heart.

Keywords: Knowledge, Unknown, Heart

I

Doğrusu, “uzun yıllar boyunca beşerin tartıştığı ve araştırdığı, fakat henüz nihai sonuca ulaşamadığı, kördüğümünü çözemediği konular az değildir.”¹ Kördüğüm olarak nitelenebilecek konu ve sorunlardan biri de, kuşkusuz, var olanın bilinmeyen yönü üzerine düşünmektir.

Unutmamak gerekir ki, bir yandan, “düşüncelerin her birinde bir olumlu taraf vardır. O da şudur ki düşüncenin niceliği ve sebebi onda açıklanır. Ama söylenenin kendisi henüz söylenmemiş ve bilinmemiş olana bir işaretir.”² Öte yandan, insan deneyimi, insan aklının binlerce yıl onayladığı bir doğrunun, yeni gerçeklerin keşfedilmesi halinde, yanlış olduğu sonucunu çoğu kez ortaya koyar.³

Bize öyle geliyor ki, yukarıda da özlü bir biçimde ifade edildiği üzere, bilinenin bilinmeyene işareti üzerinden, var olanın bilinmeyen yönü üzerine düşünme etkinliğinin yeniden gözden geçirilmesi ve güncellenmesi gerektiği gün gibi ortadadır. Bu durum, dijital çağın teknolojik gölgesi üzerimizdeyken, daha da anlamlı bir hal almaktadır. Geline aşamada, var olanın bilinmeyen yönü üzerine düşünme etkinliği açısından üç temel kavramın, arif, gönül ve ötesinin iletileri ve çözümleyici güçleri üzerinde durulabilir. Dahası; var olanın bilinmeyen

* O.M.Ü İlahiyat Fakültesi, metin.yasa@omu.edu.tr, Orcid: 0000-0002-3040-8133.

¹ Gulamhuseyin İbrahim-i Dinani, **Akıllı Defteri, Aşk Ayeti I**, çev.: Talip Çetinkaya, İnsan Yayınları, İstanbul, 2008, s. 7.

² İbrahim-i Dinani, **a.g.e.**, s. 76.

³ Seyyid Yahya Yesribi, **İrfan Felsefesi**, çev.: Kenan Çamurcu, İnsan Yayınları, İstanbul, 2010, s. 106.

yönü üzerine tartışma etkinliği bağlamında üç veri önemli görünür: Anlama çabasına yönelim, anlama eylemi isteği, anlamayı anlama girişimi.⁴

Doğrusu, düşünce tarihi açısından dillendirilecek olursa, var olanın bilinmeyen yönü üzerine düşünme ve tartışma etkinliklerine ilişkin filozofun duyu ve akıl üzerinden harcadığı çaba kadar arifin gönül üzerinden araladığı ufuk da önem taşır. Ne var ki, var olanın bilinmeyen yönü, bilinen yönü oranında kendini ele vermez. Bunun temel bir nedeni, anılan yönün, görünmez bir dinamizm içermesidir. Mevlana'nın söylemleri ışığında ifade edilecek olursa, var olanın bilinmeyen yönü sürekli bir akış halindedir. Mevlana, var olanın bilinmeyen yönüne ilişkin sözünü ettiği akışı analogik olarak ortaya koyar. Şöyle der:

Benzer, anlam kuşa, söz yuvaya
Beden ırmağa, ruh akan suya

O hep akıyor, sen diyorsun, durmada,
O koşuyor, sen diyorsun, oturmada⁵

Var olanın bilinmeyen yönüne ilişkin şu ana dek konuşlandırılan veri, söylem ve çıkarım ışığında şöyle denebilir: Var olanı anlama çabasına yönelimde duyu, anlama eylemi isteğinde akıl, anlamayı anlama girişiminde gönül öncelikli roller üstlenir. Öte yandan anılan anlatım, Mevlana'nın,

Ey Genç, bu beden bir konuk evi, iyi bak
Gelir, her sabah yeni bir konuk, koşarak⁶

içerikli özlü sözü ışığında şöyle açılabilir: Var olanı anlama çabasına yönelim konuğu beklemeye, anlama eylemi isteği konuğu ağırlamaya, anlamayı anlama girişimi konuğu hoş etmeye benzetilebilir. Gönül kavramına yapılacak bir vurgu, bu aşamada, daha da önemli hale gelir. Nitekim *cihan-e gayb*, bilinmeyen evrenden gelen her şey, Mevlana'ya göre, hoş tutulması gereken bir konuk gibidir.⁷

II

Gerçi, var olanın bilinmeyen yönü üzerine düşünme söz konusu edildiğinde gönlün güçlü konuma sahip olduğu büyük ölçüde kabul görmemiştir. Ancak, günümüze doğru gelindiğinde, bir örneği insan bilimi alanında görüleceği üzere, olay, kişi ve sözün bilinmeyen yönü dikkate alındığında, gönlün güçlü konuma sahip olduğu yadsınamaz bir gerçek olarak değerlendirilebilir, işlevinin daha fazla somutlaştığı, giderek olgunlaştığı ve daha etkin sonuç verici hale geldiği ileri sürülebilir. Dolayısıyla, var olanın bilinmeyen yönünü keşfetmede ne yalnızca duyu ve somutluk, ne de yalnızca akıl ve çıkarım işlev yüklenir. Bu bağlamda arifçe bir rol ve bir yol kendini duyumsatır.⁸ Sonuçta gelinen aşamada var olanın bilinmeyen yönüne ilişkin, gönül üzerinden, bir tür geçiş sürecinden söz edilebilir ve bu süreç boyunca da güçlendirilmiş kaynak, gerekçelendirilmiş bilgi ve genişletilmiş veri öngörülebilir.

Bununla birlikte, günümüz dijital çağın özellikle teorik koşulları içinde, insan anlığının görece veri, hedef ve sonuca eğilimi, giderek daha fazla keyfine bakan insan profili öne çıkaracak nitelikte bir öz taşır gibidir. Buna karşılık, bize öyle geliyor ki, gönül yolu üzerinden, kesinlik derecesi yüksek veri, hedef ve sonuç odaklı bir eğilim içinde giderek kendine bakan insan anlayışının daha fazla önemsenmesi gerekir. Bu noktada, öyle anlaşılıyor ki, iki husus

⁴ İbrahim-i Dinani, **a.g.e.**, s. 76.

⁵ Mevlana, **Mesnevi**, tas.: Reynold Alleyne Nicholson, Ayende, 1979, II,3340-3341.

⁶ Mesnevi, V, 3644.

⁷ Mevlana, V, 3646.

⁸ Yesribi, **a.g.e.**, s. 28.

vurguyu hak eder: i. Var olanın bilinen ve bilinmeyen yönlerini açığa çıkaracak özde dolaşımdaki ifadeyle katmanlı bilgiye ulaşılabilir. ii. Var olanın bilinmeyen yönünü kavrama çabası doğrultusunda gönül üzerinden hareket eden arifin durumunu bir tür kusursuz kararlılık örneği olarak görebilir. Gerçekten de Mevlana'nın özel bir adlandırma ile *hakim-e gayb*, bilinmeyenin bilgisi dediği arif⁹, içinde taşıdığı öz ve giriştiği çaba ışığında dile getirilecek olursa, var olanın bilinmeyen yönüne inmeye ve var olanın bilinmeyen yönüne ilişkin tartışmaları görünür kılmaya çalışan bir gönül insanıdır.

Var olanın bilinmeyen yönüne yöneliş, kendine bakan arif için, bir tür ontolojik bilinçlendirme sürecidir. Arif, bu aşamada ne duyuyu, akıllı ve gönüllü ayrıştırabilir, ne de duyuyu, akıl ve gönül verisine karşı epistemolojik dili sertleştirebilir. Nitekim Mevlana'ya göre, duyuyu, akıl ve gönül; var olanın bilinen yönüne ilişkin bağlamda çelişebilirse de, var olanın bilinmeyen yönüne yönelik bağlamlar söz konusu olduğunda bütünleşebilir.¹⁰

Gerçi, Mevlana'ya göre, bilinmeyenin bilgisi arifin tutum ve davranışı var olanın yalnızca görünen ve bilinen yönleriyle yetinebilen insanlar tarafından çoğu kez yadrganır.¹¹ Bu genelde bilinmeyenin değerinin bilinmemesinden kaynaklanan bir durumdur.

III

Var olanın bilinmeyen yönünü bilmeye ve anlamaya yönelik geçiş sürecinde arif için önemli olan kimi noktalar üzerinde durulabilir ve anılan noktalar şöyle konuşlandırılabilir:

i. Duyuyu aktif hale getirebilmek. Duyunun aktif hale gelmesi, Mevlana'ya göre, duyumsanamaz olanı duyumsamakla olası olur.¹² Bunun güzel bir örneği göme duyusudur. Arifin gözü, diyor Mevlana, bilineni de bilinmeyi de iyi görür.¹³

Mevlana, duyunun aktif hale gelişini arifin kimi kişisel nitelikleri üzerinden ortaya koymaya çalışır. Bunu yaparken de, arifi anlatma bağlamında, oldukça açıklayıcı kimi söylemlere ulaşır. Bu cümleden olarak arif;

1. Beden karanlığından ve dünya zindanından kurtulmuş bir bilgedir.¹⁴

2. Beden karanlığını aştığı oranda göze dönüşür.¹⁵

3. Eksik ten kandilinden kurtulmak için gönül kandilini yakar.¹⁶

Öyle anlaşılıyor ki, arif, akıl ile gönül arasına sıkışmış pasif bir duyuyu önemsemez. O, bu bağlamda, var olanı olduğu gibi duyumsamaya ileticek ve böylece var olanı yeniden gözden geçiriş sürecini başlatacak bir duyuyu aktif hale getirmek ister.

ii. Akla çıkarım odaklı işlev yükleyebilmek. Doğrusu, insan, akıl ile ve akıl üzerine düşünebilen de bir varlıktır. İnsan; akıl ile düşünürken, kanıt dilini kullanır, buna karşılık, akıl üzerine düşünürken sanı ve yorumun ortaya çıkışının ayırıcısına varır.¹⁷ Her iki durumun açıklığa kavuşturulması bağlamında, arif için, akla çıkarım odaklı işlev yükleyebilmek önemlidir. Akıl çıkarım odaklı işlev yüklenişi, kendini, Mevlana'ya göre, var olanı derinlemesine anlamada gösterir. Bu sonuç, akıl için, aynı zamanda şaşırtıcıdır. Nitekim akıl, diyor Mevlana, var olanı derinlemesine anlamaya çalışırken kimi zaman kendinde delilik görür, kimi zaman da kendine hayran olur.¹⁸

⁹ Mevlana Cild, III, 3795.

¹⁰ Krş.: İbrahim-i Dinani, **a.g.e.**, s. 13.

¹¹ Mesnevi, I, 397.

¹² Mevlana, II, 3288.

¹³ Mevlana, VI, 2863.

¹⁴ Mesnevi, IV, 1781.

¹⁵ Mevlana, IV, 2419-2420

¹⁶ Mevlana, IV, 3132-3133vd.

¹⁷ İbrahim-i Dinani, **a.g.e.**, s. 76.

¹⁸ Mevlana, II, 3309.

Öyle görülüyor ki, arif, duyu ile gönül arasına sıkışmış pasif olan ya da çıkarım odaklı işlev yüklenemeyen akla sıcak bakmaz. Arifin çabası, var olanı anlamaya ilişkin kuşatıcı çözümlenmelere doğru ilerleyen bir aktif akla ulaşmaya çalışmak olarak dikkat çeker.

iii. Gönülün çözümleyici gücünü keşfetmek: Mevlana, gönülün çözümleyici gücünden yararlanılabilmesi için, temizlenmesi gerektiğine vurgu yapar. O, bu bağlamda, şöyle der:

Gönülde baş gösterir bir şeyler her zaman
Ya melek, ya tuzak, ya canavar, ya şeytan¹⁹

Doğrusu, arif, var olanın bilinmeyen yönü üzerine varsayımda bulunmak yerine, çözümlenmeler yapmaya yönelir. Bunun için de gerekli olan araçları iyi bilir ve doğru kullanır. Bu bağlamda arif için uygun bir araç, *şem-e dil*, gönül mumu ya da *şem-e can*, can mumudur.²⁰

Arif, Mevlana'ya göre, gönül yoluna yüklediği rol üzerinden var olanın bilinmeyen yönüne eğilirken, ten sonrasını değil, ten öncesini önceler. Şöyle der:

İş, önce olandır tenden
Vazgeç sonradan gelenden²¹

Dahası; Mevlana, gönül öteye açık olan arifin²² var olanın bilinmeyen yönünü çözümleyebilme yeteneğini analogik olarak ortaya koymaya çalışır ve bu bağlamda başkasına duvar olanın arife kapı, başkasına taş olanın arife inci olduğunu söyler.²³

Arif, duyu ile akıl arasına sıkışmış pasif ve çözümleyici güçten yoksun olan bir gönülden yana değildir. O var olanı bilinmeyen yönüyle derinlemesine anlamaya ileten ve insana bunun zevkini tattıran bir aktif gönül ile barışık yaşar.

iv. Duyu, akıl ve gönül bütünlüğüne ulaşmak: Geline aşamada, duyuyu aktif hale getirme, akla aktif işlev yükleme ve gönülün çözümleyici gücünü keşfetme, böylece de duyu, akıl ve gönül arasındaki bütünlüğü ortaya koyma, var olanın bilinmeyen yönünü kavrama doğrultusunda sonuç alıcı güçlü bir etki yaratır.

Doğrusu, duyu, akıl ve gönül bütünlüğü Mevlana'nın arifin bir niteliği olarak gördüğü eceli hoş görme değeri üzerinden ortaya konabilir. Ecel, diyor Mevlana, arif için gül bahçesinden gelen hoş kokulu esintiye benzer.²⁴ Bize öyle geliyor ki, ecel ile hoş koku arasında kurulan benzerlik, duyu, akıl ve gönül bütünlüğüne işaret edebilir. Gerçekten de eceli hoş kokuya benzetmek bir aktif gönül, hoş kokuyu duyumsamak bir aktif duyu ve bu ikisi arasında bağlantı kurmak bir aktif akıl kullanımımızdır.

Duyu, akıl ve gönül bütünlüğüne ulaşan arif, artık, fazlaca zahmete girmeden, gizli yollardan bilinmeyen yüzlerce evrene açılabilir.²⁵ Öngörülen bu bütüncül süreç içinde, Mevlana'nın dediği gibi;

Arif, artık, altıdan ve beşten uzak
Bilir, tavladaki altı ve beş tuzak

O, kurtuldu, beş duyu ve altı yönden
Getirdi sana bilgiyi en öteden

¹⁹ Mevlana, II, 1436.

²⁰ Mevlana, IV, 3132-3133.

²¹ Mevlana, II, 1058.

²² Mevlana, II, 166

²³ Mevlana, II, 167

²⁴ Mesnevi, I, 873.

²⁵ Mevlana, VI, 4135

Göstergeleri onun öncesiz göstergeler,
Çekildi bir kenara aşıldı vesveseler²⁶

Duyu, akıl, gönül bütünlüğüne ulaşan arif, Mevlana'ya göre, var olana yönelik ne tinsel bir götürü ne de tensel bir getiri için çabalar.²⁷ Arifin peşine düştüğü şey, “tek bir hakikat”²⁸ konusunda duyarlı olma, ona giden yolun ayırına varma ve onu elde etme özlemidir. Bu haliyle arifin tutumu, gelişen insan bilimi ışığında daha net ve açık halde değerlendirilebilir. Burada teoloji ve felsefe açılarından da çıkmaza iletecek bir durum sezilmemektedir. Mevlana şöyle der:

Her bir günün benzemez düne hali
Bendi olmadan akan ırmak misali²⁹

IV

Doğrusu, yukarıda da bir şekilde işaret edildiği üzere, insan bilimi alanında varlığını duyumsatmış olan var olanın bilinmeyen yönü, anlam arayışı açısından, bilinen yönünden daha fazla önem taşır. Arifçe üstlenilen bir rol ya da gönül yolu bu aşamada devreye girebilir. O nedenle, sözü edilen rol ve yolun bilgi elde etme genel sürecinin dışına çıkmadığı rahatlıkla görülebilir.

Arifin teoloji destekli gönül yoluna yüklediği işlev, yalnızca var olanın bilinmeyen yönünü anlamaya katkı sağlamaz, aynı zamanda bilgi edinme süreci içinde duyunun yükünü ve aklın sorumluluğunu da hafifletir. Gönül yolu, bu haliyle, var olanın bilinmeyen yönünü anlamaya ilişkin insana yeni ufuklar açabilir, insanı yeni yapılarla ulaştırabilir.

Öyle anlaşılıyor ki, Mevlana, var olanın bilinmeyen yönüne ilişkin bilgi elde etme sürecinde duyu, akıl ve gönülden her birine konularıyla uyumlu gereken değeri vermiş ve sözü edilen bilgi kaynaklarından biri için ötekileri göz ardı etme yoluna gitmemiştir. Böylece, bilinmeyenin bilgisi olarak arif, Mevlana'ya göre, gönül üzerinden, ne duyuyu ne de akılı pasif hale getirmeyi düşünebilir.

Arifin, var olanın bilinmeyen yönüne ilişkin bilgiyi elde etme sürecindeki tutumu iki noktada açığa çıkar:

- i. Duyuyu aktif hale getirebilme ve akla çıkarım odaklı işlev yükleyebilme çabaları, gönlü güçlendirmeye, başka bir deyişle gönlün çözümleyici gücünü keşfetmeye yöneliktir.
- ii. Duyu ile akıl arasında görülen bölünmüşlük, gönül üzerinden, yeniden bütünlenebilir ve öteye taşınabilir. Bu noktada, arif için, aktif duyu ve aktif aklın aktif gönlü güçlendirmek için yüklenebilecekleri işlevler son derece önemlidir.

Sonuçta, aktif gönlün yanında, aktif duyu ve aktif akıl kullanımına da değer verdiği dikkatlerden kaçmayan arif için, var olan, arifane bir tutumla, bilinen ve bilinmeyen boyutlarıyla daha bütüncül olarak ele alınabilir ve derinlemesine tanınır hale gelebilir.

KAYNAKÇA

İbrahim-i Dinani, Gulamhuseyin, **Akıl Defteri, Aşk Ayeti I**, çev.: Talip Çetinkaya, İnsan Yayınları, İstanbul, 2008.

Mevlana, **Mesnevi**, tas.: Reynold Alleyne Nicholson, Ayende, 1979.

Yesribi, Seyyid Yahya, **İrfan Felsefesi**, çev.: Kenan Çamurcu, İnsan Yayınları, İstanbul, 2010.

1

²⁶ Mevlana, VI, 4570-4572.

²⁷ Mevlana, I, 391-392.

²⁸ Bkz.: İbrahim-i Dinani, **a.g.e.**, s. 54.

²⁹ Mesnevi, V, 3642.